

Det kommunistiske manifest og utviklingen av kommunisme som begrep

TIDSSKRIFT: Vinteren 1848 ferdigstilte Karl Marx og Friedrich Engels *Manifest der Kommunistischen Partei*. Det var skrevet på tysk og utgitt første gang i London. «Kommunisme» brukt i politisk sammenheng var ikke noe nytt, men handlet på begynnelsen av 1800-tallet først og fremst om tanker om idealsamfunn innenfor det eksisterende samfunnet. Samfunn med en kollektiv organisering der det skulle råde likhet, eller «likhetskommunisme» som Friedrich Engels kom til å kalle det. Marx og Engels beskriver i *Manifestet* alle tidligere samfunn, også det fremvoksende borgerlige demokratiet, som samfunn der det sto strid mellom undertrykker og undertrykt. Den kommunismen Marx og Engels beskrev i *Manifestet* var derimot et nytt samfunnssystem der proletariatet skulle ha den politiske makten og all undertrykkelse skulle opphøre. *Manifestet* kom til å bli en av hjørnesteinene for marxistisk ideologi, og samfunn som beskrev seg selv som *kommunistiske* skulle komme til å påvirke livet til millioner av mennesker i det 20. århundret. Denne artikkelen søker å gi et bilde av hvordan «kommunisme» utviklet seg fra den store franske revolusjonen til etableringen av Sovjet-staten.

Filosofisk supplement er ute med nytt nummer, med «Marx» som tema, og Salongen har gleden av å viderebringe Ivar Dillans tekst om Det kommunistiske manifest og begrepet "kommunisme".

Ved stortingsvalget i 1921 fikk Det norske Arbeiderparti 29 representanter. Det var bare Høyre og Venstre som hadde større grupper. Da stortingsgruppene konstituerte seg, tok Arbeiderpartiets gruppe navnet *Den kommunistiske stortingsgruppe* (Scheflo 1922). I teorien satt det altså 29 kommunister på det norske Stortinget. Hvordan kunne *kommunisme* som fenomen få en så fremtredende posisjon i det politiske Norge? Kimen til begrepet finner vi i Frankrike på slutten av opplysningstiden, men hvordan hadde begrepet utviklet seg fram til 1922? I 1848 ble *Det kommunistiske partis manifest* utgitt i London.¹ Hvilken rolle spilte dette manifestet i utviklingen av kommunismebegrepet?

I denne teksten vil jeg søke å beskrive hvordan «kommunisme» som begrep oppstår for så å undersøke bruken av «kommunisme» fra slutten av 1830-tallet og fram til 1923. *Det kommunistiske manifest* får naturlig nok en dominerende posisjon i fremstillingen, men også bruken av «kommunisme» før og etter *Manifestets* utgivelse blir drøftet. Avslutningsvis dreier det seg om hvordan «kommunisme» blir selve vannskillet i den internasjonale arbeiderbevegelsen etter bolsjevikerevolusjonen i Russland. Innfallsvinkelen er en undersøkelse av et utvalg av europeisk og norsk politisk litteratur i tiden fra 1830 til 1923. Med ett unntak har jeg holdt meg til litteratur som beskriver «kommunisme» i positive termer.

Det kommunistiske manifest ble skrevet av de tyske politiske tenkerne [Karl Marx](#) og Friedrich Engels på oppdrag fra Kommunistenes forbund. Forbundet var en organisasjon av hovedsakelig tyske opposisjonelle som på 1840-tallet hadde søkt tilflukt i London. I februar 1848 kom førsteutgaven av *Manifestet* ut i London, og omtrent samtidig brøt februarrevolusjonen løs i Frankrike. I tiden som fulgte var det oppstander i flere

land i Europa. Det var i hovedsak det framvoksende borgerskapet som gjorde opprør, og her finner vi kanskje årsaken til at *Manifestet* ikke fikk den store utbredelsen de første årene etter utgivelsen. Fra 1860 og utover framsto imidlertid *Manifestet* som en sentral tekst i organiseringen av den europeiske arbeiderbevegelsen, ikke minst takket være at Marx og Engels deltok aktivt i denne organiseringen. (Wilks-Heeg 1998:119)

Tyske håndverkere og arbeidere som deltok i opposisjonell virksomhet i de tyske statene ble ofte forvist eller gikk i landflyktighet i nabolandene. Paris, Brüssel og etterhvert også London ble sentre for disse. I Paris dannet en gruppe opposisjonelle i 1834 *Bund der Geächteten* (De utvistes forbund). Under ledelse av blant annet Wilhelm Weitling brøt de «mest ytterliggående, mest proletariske elementer» (Engels 1957:75) ut og dannet *Bund der Gerechten* (De rettferdiges forbund). Deler av dette forbundet gikk i 1847 sammen med kommunistene rundt Marx og Engels til *Bund der Kommunisten* (Kommunistenes forbund).

Karl Marx og Friedrich Engels var to unge, tyske tenkere som sluttet seg til kretsen av unghegelianere som oppsto i Tyskland på slutten av 1830-tallet. Generelt ønsket unghegelianerne å utvikle [Hegels](#) filosofi, særlig dialektikken, i en mer radikal og venstreorientert retning. Marx og Engels kom etter hvert til å skille seg fra unghegelianerne, blant annet gjennom deres kombinasjon av dialektikk og en materialistisk filosofi. Marx hadde allerede gjennom sitt doktorgradsarbeid, en sammenlikning av naturfilosofien hos Demokrit og Epikur, god kjennskap til klassisk materialistisk filosofi. Engels, som på denne tiden også var aktiv i sin fars forretning, hadde gjennom farens forbindelser i England fått mulighet til å studere den engelske arbeiderklassens levekår. Dette ble til verket *Die Lage der arbeitende Klasse in England* (Engels 1845). Sammen, og hver for seg, skrev Marx og Engels på 1840-tallet flere verk som var kritiske til de rådende filosofiske strømningene i Europa, før de i 1847 fikk oppdraget fra Kommunistenes forbund.

Manifestets oppbygning

Det første utkastet til program eller manifest for Kommunistenes forbund ble skrevet av Engels og var utformet som en katekisme med spørsmål og svar, *Grundsätze des Kommunismus*.

Erste Frage: Was ist der Kommunismus?

Antwort: Der Kommunismus ist die Lehre von den Bedingungen der Befreiung des Proletariats.

Andere Frage: Was ist das Proletariat [osv.] (Engels 1974, 361)

I teksten bruker Engels gjennomgående begrepene «kommunistisk» og «kommunister» om en politikk og de som slutter seg til denne politikken. Svaret på ett spørsmål leder til et nytt, og mange spørsmål berører temaer som den kommunistiske bevegelsen kom til å strides om langt inn på 1900-tallet. Tilnærmingen er samfunnsøkonomisk, og den industrielle revolusjonen anføres som grunnlaget for kapitalistklassens og dermed proletariatets framvekst. Det viktigste målet for kommunistene er å avskaffe den private eiendomsretten til produksjonsmidlene, noe som bare kan skje gjennom en revolusjon. Engels formulerte konkrete mål for denne revolusjonen gjennom et sett av reformer som i stor grad sammenfaller med ti punkter som vi senere skal finne i *Manifestet*. Spørsmålene 21 til 24 fra Engels' tekst kommer igjen som mindre temaer i *Manifestet*, og spørsmål 25 tilsvarer *Manifestets* fjerde kapittel (Engels 1974:361?380). Som

vi skal se, utvikler Marx og Engels kommunismebegrepet langt videre i *Manifestet*.

Marx og Engels erkjenner gjennom innledningen til *Manifestet* at kommunisme ikke er noe nytt begrep. Tvert imot går begrepet igjen, som et spøkelse. Men med utgivelsen av *Manifestet* ville de tilrive seg definisjonsmakten over begrepet: «Det er på høie tid at kommunisterne åpent legger frem for hele verden sin tenkemåte, sine mål, sin streben (...)» (Marx & Engels 1919:19). Gjennom de følgende fire kapitlene vil Marx og Engels altså redegjøre for kommunistenes verdensanskuelse, kommunistenes mål og hvordan de vil arbeide for disse målene. Ifølge innledningen vedtok også Kommunistenes forbund at *Manifestet* skulle oversettes til en rekke språk. Det kom da også ut på dansk, og kort tid etter kom en svensk utgave. Her er tittelen endret til *Kommunismens Röst*. Det tok imidlertid 70 år før det kom en norsk oversettelse. Da kom det to oversettelser med ett års mellomrom, begge utgitt på Det norske Arbeiderpartis Forlag og begge på riksmål. I 1921 ga forlaget i tillegg ut en landsmålsversettelse.

Bourgeoisii og proletariat

Manifestets første kapittel heter «Bourgeoisii og proletariat». Her tar forfatterne utgangspunkt i postulatet «Samfundenes historie hittil er en historie om klassekamp.» (Marx & Engels 1919:20). Det er denne koblingen med en historisk sett generell klassekamp som først og fremst skiller *Manifestet* fra *Grundsätze*. Der *Grundsätze* inntar en mer samfunnsøkonomisk tilnærming, bærer *Manifestets* argumentasjon preg av et nytt historie- og samfunnssyn, det som i ettertid er blitt kalt den historiske og dialektiske materialismen. Etter en kort gjennomgang av hvordan klassekampen har artet seg i historien, en gjennomgang som hele tiden setter klasser mot hverandre i et dialektisk forhold, ender kapitlet med en beskrivelse av bourgeoisiet – borgerskapet – og dets utvikling. Marx og Engels mener at proletariatet utvikler seg som en følge av borgerskapets utvikling. Motsetningen mellom borgerskap og proletariat er da den siste av en lang rekke historiske motsetninger mellom klasser. Det skapes en *teleologi*, en idé om en utviklingsprosess fram mot et mål. Dette målet er at arbeiderklassen tar den politiske og sosiale makten, det vil si «proletariatets diktatur». Men i motsetning til borgerskapet, som avløser aristokratiet som herskerklasse, vil proletariatet ikke ha noen ny klasse å undertrykke når det tar makten (Marx & Engels 1919:34). Dermed oppstår et kvalitativt nytt samfunn, *kommunismen*.

Kommunismen oppfattes altså av Marx og Engels i *Manifestet*, kanskje også allerede i *Die deutsche Ideologie*,² som et lovmessig bestemt historisk stadium – et stadium der samfunnet er organisert til beste for alle. Den uløselige konflikten i det kapitalistiske samfunnet mellom den private eiendomsretten til produksjonsmidlene og produksjonens samfunnsmessige karakter løses ved at eiendommen til produksjonsmidlene også blir samfunnsmessig: «I det borgerlige samfund er det levende arbeide bare et middel til å øke det ophobede arbeide. I det kommunistiske samfund er det ophobede arbeide bare et middel til å utvide, berike, fremme arbeidernes livsprosess» (Marx & Engels 1919:39). Marx og Engels bruker altså «kommunisme» som betegnelse på en samfunnsform som skal oppstå etter en proletarisk revolusjon. At samfunnsendringen må komme som en følge av en politisk omveltning, er ingen original tanke; Marx og Engels' originalitet består her i at det er den organiserte arbeiderklassen som skal være drivkraften i revolusjonen.

Proletarer og kommunister

Kommunisme er altså Marx og Engels' betegnelse på et klasseløst framtidssamfunn. Men det kan også være navnet på den politikken som må føres for å nå fram til kommunismen som samfunnsform. De som slutter opp om en slik politikk blir kalt kommunister. Dette utdypes i kapittel to, «Proletarer og kommunister», som omhandler hvordan kommunistene skal arbeide i relasjon til arbeiderklassen. Ifølge Marx og Engels var kommunistene de mest bevisste blant arbeiderne. I første kapittel har de erklært at proletariatets historiske rolle er å styrte borgerskapet. Borgerskapet var ifølge Marx og Engels en revolusjonær klasse bare så langt det tjente deres egne interesser i kampen mot aristokratiet og føydalstaten. Arbeiderklassen måtte derfor ta saken i egne hender, men proletariatet var ennå ikke konsolidert som klasse. En slik konsolidering ble dermed kommunistenes oppgave:

Det nærmeste mål for kommunistene er det samme som for alle andre proletarpartier: Å gjøre proletariatet til en klasse, styrte bourgeoisiets herredømme, erobre den politiske makt gjennom proletariatet. (Marx & Engels 1919:37)

Marx og Engels går deretter inn på de viktigste innvendingene mot kommunistenes politikk, først og fremst påstanden om at de ville avskaffe den private eiendomsretten. På dette punktet blir det understreket at det handler om eiendomsretten til produksjonsmidlene, og at privat eiendom som er opparbeidet gjennom eget arbeid ikke skal røres. Likevel går det fram at slik eiendom også vil falle bort fordi all eiendom under kommunismen vil få en overordnet samfunnsmessig karakter.

Mer om Marx: [Vellykket Sisyfosarbeid](#) • [Marxisme og kapitalkritikk](#)

Spørsmål om familie, religion og nasjon blir så de neste temaene som drøftes. Marx og Engels viser her til at det er borgerskapet selv som har ødelagt familien, eksempelvis den borgerlige familien gjennom umoral, og arbeiderfamilien gjennom en uhemmet utnyttning av kvinner, menn og barn som arbeidskraft. På tilsvarende vis tilbakeviser forfatterne de andre påstandene som er fremmet mot kommunistene, før de konkluderer kapitlet med at det gamle borgerlige samfunnet vil erstattes av et nytt der «hver enkelts frie utvikling er betingelsen for alles frie utvikling» (Marx & Engels 1919:48).

Kommunistisk og socialistisk litteratur

Det tredje kapitlet, «Kommunistisk og socialistisk litteratur», er, i likhet med svaret på det 24. spørsmålet i *Grundsätze*, en gjennomgang av ulike partier og grupperinger som kaller seg sosialistiske eller kommunistiske. I dag kan dette ses på som en kuriositet, men når vi leser Engels' utsagn i forordet til den polske utgaven i 1890 skjønner vi at denne avgrensingen var viktig:

Og allikevel da det [*Manifestet*] utkom turde vi ikke kalle det et socialistisk manifest. Med socialister forstod man i 1847 to slags folk. På den ene siden tilhengere av de forskjellige utopiske systemer [...]. På den andre side var det de mest mangeartede sociale kvaksalvere som ville helbrede alle

samfundsonder med sine forskjellige universalmidler (...) (Marx & Engels 1919:17)

For Marx og Engels var avgrensingen mot konkurrerende politiske partier nettopp en del av kampen om definisjonsmakten. Gjennom utarbeidelsen av *Manifestet* hadde de kommet fram til en unik samfunnsanalyse som de ikke ønsket at skulle forveksles med lettbeinte konkurrenter. Derfor valgte Marx og Engels å bruke [kommunisme](#), ikke [sosialisme](#), som begrep, og de fylte begrepet med sitt innhold; det innebærer ikke at de ikke ønsket samarbeid med andre partier.

Kommunistenes stilling til de forskjellige opposisjonelle partier

Det siste lille kapitlet, «Kommunistenes stilling til de forskjellige opposisjonelle partier», viser at Marx og Engels var opptatt av praktisk politikk, samarbeid med andre partier. Enda så grensesprengende *Manifestets* analyser var, fikk det ikke den betydningen man kunne anta i årene som fulgte. Marx og Engels' praktiske politiske arbeid ble desto viktigere, og først etter Marx' død blir *Manifestets* rolle i utformingen av de nye arbeiderpartiene tydelig (Wilks-Heeg 1998:121). Det var faktisk det begrepet de hadde forkastet, sosialisme, som kom til å bli merkelappen på de nye partiene som vokste fram. Sosialisme eller sosialdemokrati inngikk i de fleste av de europeiske arbeiderpartienes navn, og da man i 1889 igjen opprettet en internasjonal arbeiderorganisasjon fikk denne «Andre internasjonale» navnet *Den sosialistiske internasjonale*. Både Marx og Engels ser ut til å ha akseptert at kommunismebetegnelsen ble skjøvet i bakgrunnen; de var mer opptatt av at de nye partiene skulle føre en [revolusjonær](#) politikk enn av hva de kaltes. Faktisk ser det ut til at det er de [anarkistiske](#) grupperingene, som Marx bekjempet i Den første internasjonale, som til en viss grad brukte kommunisme i beskrivelse av politikken sin. (Schieder 1982:512?514)

Hvor kom «kommunisme» fra?

«Kommunisme» er hentet fra fransk og italiensk middelalder, da det ble brukt som navn på landsbyenes felleseiendom, allmenningen. Selve ordet er avledet av latin – *communis* – som betyr universell eller felles. (Schieder 1982:455) Den som først brukte kommunisme-begrepet i moderne tid var den franske opplysningsfilosofen Victor d'Hupay. Han utviklet tanker fra opplysningstida til en idé om en levemåte der alle som deltok i en «kommune» delte de materielle godene av det felles arbeidet (d'Hupay 1777). D'Hupay forsøkte selv å leve etter disse prinsippene og ble kalt en «auteur communiste». (Grandjonc 1983:146) Kommunisme brukt som en beskrivelse av en kollektiv livsstil var den dominerende bruken av begrepet på det tidlige 1800-tallet. Etterhvert oppsto det politiske retninger, særlig i Frankrike, som hadde kommunisme i denne betydningen som en del av sitt program. *Manifestet* nevner Henri de Saint-Simon, Charles Fourier og Robert Owen. Noen forsøkte også å opprette egne kolonier der folk skulle leve etter disse prinsippene: Fourier ga støtet til opprettelsen av en rekke små idealsamfunn i USA, og Owen gikk selv i spissen for å opprette liknende idealsamfunn i England og USA. Det er disse som Marx og Engels kalte «Den kritisk-utopiske sosialisme og kommunisme» (Marx & Engels 1919:57).

Den som oppsummerte bruken av begrepet kommunisme før Marx og Engels, var den tyske nasjonaløkonomen og statsviteren Lorenz von Stein (1815?90). I verket *Der Sozialismus und Communismus*

des heutigen Frankreich fra 1842 redegjorde Von Stein for hvordan sosialisme og kommunisme var aktuelle begreper i fransk politikk, men han mente at de tyske statene ikke var modne for slike politiske tanker. Men allerede året etter, i 1843, forelå Wilhelm Weitlings manuskript til *Das Evangelium eines armen Sünders*. Dette vet vi fordi Weitling ble arrestert, og fordi sammendrag av innholdet i hans skrifter, inkludert det upubliserte manuskriptet, ble spredd til skrekk og advarsel over hele Europa, også til Norge. Siste kapittel i manuskriptet handler nettopp om spørsmålet *Was ist Kommunismus?* Første avsnitt i dette kapittelet hos Weitling kan, lett komprimert, oversettes slik:

Kommunisme er tilstanden til en samfunnsorganisering i hvilken alle menneskelige krefter [...] blir satt i bevegelse for å sikre hvert individ [...] dets personlige frihet. (Weitling 1971:134).

Som vi ser ligger ikke dette langt unna avslutningen av kapittel to i *Manifestet*. Men Marx og Engels fant at Weitlings analyser i for stor grad manglet det vitenskapelige tilsnittet de selv anla da *Manifestet* kom ut. I 1848 kom så Marx og Engels' forsøk på å definere kommunismebegrepet. Det var en strid mellom Marx og Weitling i 1846, og det er kanskje derfor Weitling ikke blir nevnt sammen med de øvrige utopiske sosialistene. Først i den lille artikkelen om historien til Kommunistenes forbund som Engels skrev i 1885, referer han til Weitling og gir ham en viss anerkjennelse for originale analyser. (Engels 1957:78)

Kommunismebegrepet i europeisk politisk litteratur

Fra 1872 kom det stadig nye, tyske utgaver av *Manifestet*. Selve teksten ble ikke endret, men den ble oftest supplert med nye forord skrevet av Marx og Engels. Sammen med nyere verk av Marx og Engels ble *Manifestet* trukket inn i den aktuelle ideologiske diskusjonen i arbeiderbevegelsen, ikke minst i diskusjonene omkring det tyske sosialdemokratiets to programmer: Gotha-programmet fra 1875 og Erfurt-programmet fra 1891. På slutten av 1800-tallet vant kommunismebegrepet innpass i historiske analyser av tidligere samfunnsforhold, og ikke minst i opprørsbevegelser. Den som innledet det hele var antakelig Friedrich Engels i 1884 med sitt verk *Familien, privateiendommen og statens opprinnelse* (Engels 1976). Her, og i andre verk som *Anti-Dühring* og *Sosialismens utvikling fra utopi til vitenskap*, beskriver Engels samfunnets utvikling som en parallell til Darwins utviklingslære. Andre sosialdemokrater, som Engels' medarbeider Karl Kautsky, søkte derimot å finne spor av kommunistiske ideer gjennom hele sivilisasjonens historie. Kautsky utga i 1895 *Kommunistische Bewegungen im Mittelalter* som første bind i serien *Vorläufer des neueren Sozialismus*, og i 1897 fulgte andre bind, *Der Kommunismus in der deutschen Reformation*. (Kautsky 1895) Noe senere, i 1908, ga Eduard Bernstein ut *Sozialismus und Demokratie in der englischen Revolution* (Bernstein 1908). Felles for disse skriftene er at forfatterne leser inn en «moderne» samfunnsanalyse i de historiske forholdene; hensikten er åpenbart å etablere «historiske» bevis for kommunismen og sosialismen som «naturlig» forekommende samfunnsformer.

Til og med Karl Kautskys *Det socialistiske program*, som er en utlegning av de marxistiske ideene bak det tyske sosialdemokratiets Erfurt-program, begrenser bruken av kommunisme-begrepet til henvisninger til *Manifestet*, historiske foreteelser og anarkistenes forsøk på å definere begrepet (Kautsky 1914:111-2, 153). I

Kautskys neste bok som ble oversatt til norsk, *Den sociale revolution*, brukes kommunisme om organiseringen av arbeidet i et sosialistisk samfunn, men dette er ikke en viktig del av verket (Kautsky 1917:126, 160).

I den perioden jeg har behandlet til nå, var det de tyske sosialistene og sosialdemokratene som var drivkreftene bak arbeiderbevegelsens utvikling og dermed også ledende i å utvikle de politiske begrepene. Etter at tsaren lot russiske opposisjonelle reise til Europa, kom nye aktører på banen: de russiske sosialdemokratene. Særlig den mest radikale fløyen, bolsjevikene, tok aktiv del i de ideologiske diskusjonene. Men heller ikke bolsjeviken Lenin ser ut til å ha brukt kommunisme som betegnelse på framtidssamfunnet rundt århundreskiftet. Med utbruddet av første verdenskrig skjedde det imidlertid en dramatisk endring. Den andre internasjonals antikrigslinje slo sprekker, sosialdemokrater i de forskjellige krigførende landene støttet sine regjeringer, og blant dem som gikk mot krigen ble det en splittelse mellom revolusjonære og pasifister. Lenin hadde allerede i desember 1914 stilt spørsmål om det ikke hadde vært bedre å forkaste det «tilsmussete og nedrige» begrepet sosialdemokrat og i stedet gå tilbake til det gamle marxistiske begrepet kommunist. Året etter startet Lenin sammen med Nikolaj Bukharin og Jurij Pjatakov tidsskriftet *Der Kommunist* i Geneve (Schieder 1982:516). I denne situasjonen tok den sosiale revolusjonen spranget fra teori til virkelighet. I Russland ble den borgerlig-demokratiske revolusjonen i mars avløst av bolsjevikerevolusjonen i oktober 1917. Hvilken betegnelse var mest dekkende for bolsjevikenes politikk?

Lenins valg var enkelt og taktisk lurt. Kommunisme hadde vært et sovende begrep, forvist til teoretiske utlegninger og anakronistisk historieskriving. Nå ble det vekket til live og var med på å gi legitimitet til bolsjevik-revolusjonen. Kommunismen var jo i sosialistisk terminologi etablert som et «naturgitt» stadium i menneskehetens utvikling. I de såkalte April-tesene fra 1917 hevdet Lenin at bolsjevikenes måtte kalle seg et kommunistisk parti. (Schieder, 1982, 516) På partikongressen til Det russiske sosialdemokratiske parti (bolsjevikenes) i mars 1918 fremmet Lenin forslaget formelt, og partiet skiftet navn til Russlands kommunistiske parti (bolsjevikenes) (SUKP, 1951, 229). Med ett slag var «kommunisme» noe man måtte forholde seg til i praktisk politikk. Like etter ble *Den kommunistiske internasjonale* (Komintern) opprettet. Der kom et av kravene for medlemskap til å bli at «kommunistisk» skulle være en del av partinavnet. Ikke alle omfavnet bolsjevikerevolusjonen og russernes nye bruk av kommunisme-begrepet; Karl Kautsky var tidlig ute med sin kritikk i *Die Diktatur des Proletariats*, som kom i 1918.

Kommunismebegrepet i norsk politisk litteratur

Paradoksalt nok ble kommunismebegrepet først gjort kjent i Norge gjennom de konservative avisene *Den Constitutionelle* og *Den norske Rigstidende*. Allerede i 1843 hadde *Den Constitutionelle* flere artikler om «Communisme og socialisme». En av disse baserte seg på en politirapport fra Sveits om aktiviteten til Wilhelm Weitling (*Den Constitutionelle*, 1843, No 277). Som nevnt var Weitling en av stifterne av *De rettferdiges Forbund*. I Norge kom Weitling til å øve stor innflytelse på Marcus Thrane gjennom skriftet *Garantien der Harmonie und Freiheit*, som ble oversatt til norsk i 1847. (Weitling, 1847) Men selv om Weitling kalte seg kommunist, brukte han ikke begrepet i denne boka. Marcus Thrane brukte da heller ikke kommunisme i positiv forstand da han i *Drammen Adresse* i 1848 skrev: «[...] de nye ideer, der, under navn dels av kommunisme, dels av socialisme, udgjør et så viktig element i de nuværende europæiske bevegelser,

[...]. (Lorenz 1969:10) I en fotnote i Arbeider-Foreningernes Blad i 1849 kommer det fram at det må være kommunisme i betydningen «likhetskommunisme» Thrane her mente, og han foretrekker «socialismen» fordi «Kommunisterne vil afskaffe rigdom; men socialisterne vil kun afskaffe fattigdom [...]» (Thrane 1969:48). Noen år senere, i 1854, gjengir Thrane *Cabets kommunistiske Troesbekjendelser* i Arbeider-Foreningernes Blad. I en innledning til Cabets skrift er han noe mer positiv, i hvertfall til Cabets kommunisme, «Av de kommunistiske sektene er 'uden Tvivl de *ikariske Kommunister* de viktigste'»³ (Steiro 1974:59, 60). Thrane beskjefteger seg altså ikke med kommunisme slik Marx og Engels har definert begrepet i *Manifestet*.

Mot slutten av 1800-tallet organiserte arbeiderbevegelsen seg i *Det norske Arbeiderparti*, som hadde gode internasjonale forbindelser, og som i Tyskland var det sosialisme og sosialdemokrati som ble de gjeldende termene. I boka *Sosialdemokratie – Historisk yversyn* har den sosialdemokratiske historieprofessoren Halvdan Koht åpenbart hentet sin inspirasjon og analyse fra Kautskys bøker om kommunismen i middelalderen og reformasjonen, nærmest til den grad at første del av boka er et oversatt sammendrag av Kautskys tekst. Men der Koht i tidlig historie er raus med kommunismebegrepet, må dette vike for «sosialdemokratie» desto lenger fram mot vår tid han kommer. Kohts bok er på mange måter sosialdemokratiets «utviklingslære». Bare i gjennomgangen av *Manifestet* brukte Koht «kommunisme» og «kommunistisk» i beskrivelsen av nyere tids sosiale bevegelser (Koht 1915).

En annen radikal historieprofessor var Edvard Bull d.e. I Bulls Marx-biografi fra 1918 er det på samme måte som hos Koht: *Manifestet* får naturlig nok stor plass, men ellers bruker heller ikke Bull kommunisme som begrep (Bull 1918). Tilsvarende for Olav Kringen i heftet *Grundtræk av socialismens teori*: i tillegg til en kort henvisning til tidligkristen kommunisme i innledningen, finner vi kun én henvisning til *Manifestet*. For øvrig gjør Kringen bruk av «socialisme» eller «sosialdemokrati» (Kringen 1911).

Manifestet i partistridighetene

I årene etter unionsoppløsningen foregikk det en radikaliseringsprosess av norsk arbeiderbevegelse. Den tradisjonelle, reformistiske politikken ble utfordret av nye strømninger. Fra USA kom syndikalismen som ville ta i bruk mer ytterliggående virkemidler i fagforeningenes kamp for arbeidernes levekår. Inspirert av tyske og russiske sosialdemokrater oppstod også en mer teoretisk orientert ungsosialisme. I forbindelse med splittelsen som oppsto i det europeiske sosialdemokratiet i forbindelse med første verdenskrig og de russiske revolusjonene, tilspisset situasjonen seg også i norsk arbeiderbevegelse. Kommunismebegrepet kom på dagsordenen også i norsk politisk debatt.

I 1918 kom så den første norske oversettelsen av *Manifestet* ut. Det var Olav Kringen som stod for oversettelsen. Kringen hadde hele tida holdt til på den moderate sida av Det norske Arbeiderpartiet. Da venstresida tok kontroll over partiet i 1918, følte nok Kringen behovet for å markere et eierskap til kommunismebegrepet. At det var den moderate tolkningen av *Manifestet* som gjaldt, understrekes av at Kringen også har oversatt Karl Kautskys lange forord til den åttende tyske utgaven. (Marx og Engels, 1918) Allerede året etter slo venstresida i partiet tilbake. Den nyvalgte forlagssjefen, Reinert Torgeirson, kom fra partiets radikale ungdomsbevegelse, han sørget for at en ny oversettelse med forord av Edvard Bull kom ut.

Manifestet ble denne gangen oversatt av Valborg Sønstevold som hadde studert historie under Bull og skrevet en avhandling om Marx og Engels (Marx & Engels 1919).

Mer om kommunisme: ["La vile multitude": Marx og pariserkommunen](#)

Undersøker vi norsk politisk litteratur, ser vi at kommunismebegrepet fra 1919 har fått et nytt liv. Edvard Bull, som vi tidligere har sett unngikk å bruke det i sin Marx-biografi, skriver i forordet til Valborg Sønstevolds oversettelse av *Manifestet*: «Det stiller ikke op de kommunistiske ideer som krav, men det påviser, at utviklingen nødvendigvis må føre frem til kommunismen.» (Bull, 1919) I 1923 ga Bull ut pamfletten *Kommunisme og religion*, som riktignok handlet mest om kristendommen, – både historisk og om aktuell politikk i forhold til kirke og skole – men kommunismebegrepet er her en selvfølgelighet i teksten, både i beskrivelsen av forholdene i [Russland](#) og i forhold til norsk politikk. (Bull 1923)

Selv om Halvdan Koht noen få år tidligere hadde begrenset bruken av kommunismebegrepet til å gjelde historiske beskrivelser, skjedde det i kjølvannet av bolsjevikrevolusjonen en radikalisering av språkbruken også hos han. I *Arbeidarreising og målspørsmål* skriver han i innledningen: «Sosialismen og kommunismen er ikkje ferdig før arbeidarane har forma allting i samfunnet etter som det høver deira krav og vilje.» (Koht, 1921) Sosialismen og kommunismen som beskrivelser av samfunnet er hos Koht, som hos Bull, fremstilt som et ledd i en naturlig samfunnsutvikling. Spørsmålet er bare hvordan resultatet av denne utviklingen skal formes.

Fra 1918 og fremover trådte, i tillegg til forlagssjef Torgeirson, flere radikale ungdomspolitikere inn i den ideologiske debatten i norsk arbeiderbevegelse. Redaktøren i *Akershus Social-Demokrat*, Arvid G. Hansen, ga ut en rekke småhefter på Arbeiderpartiets forlag. Her snakkes det om agitasjon for kommunisme i den leninistiske varianten. Om hensikten med disse utgivelsene skriver Hansen i forordet til *Vor stilling til staten*:

Hensikten med min lille populært anlagte brochure-triologi om revolutionsproblemet er væsentlig at bidra til at bringe de socialistisk bevisste arbeidere til at beskjeftige seg mer levende med disse spørsmål end tidligere har været tilfelle i vort land. (Hansen 1919:2)

Heftene er sammen med andre skrifter av blant annet Hansen, Alfred Madsen og Jacob Friis med på å sette den ideologiske diskusjonen på dagsordenen; alle bruker «kommunisme» i positiv betydning. I norsk arbeiderbevegelse er det først og fremst Olav Kringen som målbærer kritikken av denne kommunismen som et partidiktatur. Kringen aksepterer rett og slett ikke at dette er den egentlige kommunismen, men lanserer begrepet «ny-kommunisme» som en beskrivelse av den sovjetiske politikken. (Kringen 1923:17, 48).

Jeg har undersøkt hvordan bruken av «kommunisme» har utviklet seg fra før den franske revolusjon og fram til 1923. Vi ser at kommunismebegrepet brukt om dagsaktuell politikk og det proletariske framtidssamfunnet er så å si fraværende i norsk og europeisk sosialdemokratisk litteratur fra 1860-tallet og fram til bolsjevikrevolusjonen i Russland. I dette tidsrommet ble begrepet bruk på tre måter: 1) anakronistisk om samfunn og grupper som har hatt visse kollektivistiske trekk, 2) i referanser til grupperinger som kaller seg

kommunister, og 3) i referanser til *Manifestet*. De russiske bolsjevikene tok i bruk kommunisme som et begrep for å skille seg fra det reformistiske sosialdemokratiet først og fremst ved å endre navn på det russiske partiet til Russlands kommunistparti (bolsjevikene) i 1918. Den russiske revolusjonen oppnådde en voldsom autoritet blant organiserte arbeidere over hele verden, og etter den ble det viktig å eie definisjonsmakten til kommunismebegrepet. Ganske snart søkte imidlertid sosialdemokratene å gjøre «kommunisme» til et negativt begrep, et begrep man ønsket å distansere seg fra. Denne kampen om definisjonsmakten avslørte den dype splittelsen i europeisk og internasjonal arbeiderbevegelse som fikk konsekvenser for norsk arbeiderbevegelse i form av partisplittelsene i 1921 og 1923. Olav Scheflo, som var leder for «Den kommunistiske stortingsgruppe», var blant dem som brøt med Det norske Arbeiderparti og dannet Norges kommunistiske parti, et parti som fram mot andre verdenskrig stadig mistet oppslutning. For sosialdemokratene forble *Manifestet* en del av bevegelsens teoretiske og ideologiske grunnlag; Sønstevoolds oversettelse kom i flere opplag frem til 1964, men fra 1938 ble denne oversettelsen av *Manifestet* i praksis behandlet kun som et rent studieobjekt. Definisjonskampen var i første omgang vunnet av de russiske bolsjevikene, og kommunisme ble ensbetydende med «den reelt virkende sosialismen»? det vil si, sosialismen slik den etterhvert ble utviklet i Sovjetsamveldet.

Noter

¹ Tittelen på den første utgaven av *Manifestet* var *Manifest der Kommunistischen Partei*, tittelen *Das kommunistische Manifest* opptrer første gang i Marx og Engels' «neue Ausgabe» fra 1872.

² *Die deutsche Ideologie* er en samling manuskripter som ble skrevet av Marx og Engels i 1846. Samlingen ble ikke publisert før den kom ut i Moskva i 1932, men var åpenbart kjent av forskere før det.

³ Étienne Cabet var en fransk utopisk kommunist. I 1840 ga han ut en roman om det utopiske idealsamfunnet Icaria. Hans ideer om et idealsamfunn med absolutt likhet (for menn) ble etter dette kalt ikarisk kommunisme.

Litteratur

Bernstein, E. 1908, *Sozialismus und Demokratie in der englischen Revolution*, Dietz, Stuttgart.

Bull, E. 1918, *Karl Marx*. Kristiania: Norges Soc.dem. Ungdomsforbunds Forlag.

———. 1919, «Forord» i Marx, K. & Engels, F., *Det kommunistiske manifest*, Sønstevoold, V. (overs.), Det norske Arbeiderpartis Forlag, Kristiania.

———. 1923, *Kommunisme og religion*. Kristiania: Det norske Arbeiderpartis Forlag.

[Forfatter ukjent] 1843, «Communisme og socialisme, del 2» i *Den Constitutionelle*, No. 277. D'Hupay, V. 1777, *Projet de communauté philosophe*.

Engels, F. 1957, «Til Kommunistenes forbunds historie» i Marx, K. & Engels, F., *Det kommunistiske manifest*, Holm, H. (overs.), A/S Norsk forlag Ny Dag, Oslo.

———. 1974, «Grundsätze des Kommunismus» i *Marx-Engels Werke*, Band 4, Dietz, Berlin.

———. 1976, *Familiens, privateiendommen og statens opprinnelse*, Forlaget Ny Dag, Oslo.

Grandjone, J. 1983, «Quelques date à propos des term communiste et communisme» i *Mots – Les langage du politique*, No. 7. Lyon: ENS Editions, 143-148.

Hansen, Arvid G. 1919, *Vor stilling til staten*, Norges soc.-dem. Ungdomsforbunds Forlag, Kristiania.

Kautsky, K. 1895, *Der Kommunismus in der deutschen Reformation*, Dietz, Stuttgart.

———. 1914, *Det socialistiske program* (Erfurter-programmet), Scheflo, O. (overs.), Det norske Arbeiderpartis Forlag, Kristiania.

———. 1917, *Den sociale revolution*. Oversatt av Debes, I. (overs.), Det norske Arbeiderpartis Forlag, Kristiania.

Koht, Halvdan, 1915, *Sosialdemokratie: Historisk yversyn*, H. Aschehoug & Co (W. Nygaard), Kristiania.

———. 1921, *Arbeidarreising og måls spørsmål*, Det norske Arbeiderpartis Forlag, Kristiania.

Kringen, O., 1911, *Grundtræk av socialismens teori*, Det norske Arbeiderparti, Kristiania.

———. 1923, *Socialismens veie og maal: Fremstillet i motsetning til diktaturet*, Norges sosialdemokratiske Arbeiderparti, Kristiania.

Lorenz, E. 1969, «Innledning» i Thrane, M., *Arbeidere, forén dere!*, Pax Forlag, Oslo.

Marx, K. & Engels, F. 1918, *Det kommunistiske manifest*, Kringen, O. (overs.), Det norske Arbeiderpartis Forlag, Kristiania.

———. 1919, *Det kommunistiske manifest*, Sønsteivold, V. (overs.), Det norske Arbeiderpartis Forlag, Kristiania.

Scheflo, O. 1922, «Venstres ektefødte barn, innlegg i Trontale- og finans debatt, Stortinget, 6. mars 1922» i *Stortingstidende*, Kristiania, 363-371.

Schieder, W., 1982, «Kommunismus» i Koselleck, Reinhart et. al. (red.), *Geschichtliches Grundbegriffe*, Band 3, Klett-Cotta, Stuttgart.

SUKP(b)s sentralkomité 1951, Sovjetunionens kommunistiske partis (bolsjevikenes) historie: Kort framstilling, A/S Norsk forlag Ny Dag, Oslo.

Steiro, B. 1974, Marcus Thranes politiske agitasjon 1849-1855. Snøfugl forlag, Melhus.

Thrane, M. 1969, *Arbeidere, forén dere!* Oslo: Pax Forlag A/S.

Von Stein, L. 1842, *Der Sozialismus und Communismus des heutigen Frankreich*. Leipzig.

Weitling, W. 1971, *Das Evangelium des armen Sünders – Die Menschheit wie sie ist und wie sie sein sollte*, Rowolth, Hamburg.

———. 1847, *Garantier for Harmonien og Friheden*, N. W. Damm, Christiania.

Wilks-Heeg, S., 1998, «The Communist Manifesto and Working-class Parties in Western Europe» i Cowling, Mark (red.), *The Communist Manifesto: New Interpretations*, New York University Press, New York, 119-131.